

ЗАСАДА НЕВТРУЧАННЯ У ПРИВАТНЕ ЖИТТЯ ЯК ЗАСІБ ДЛЯ ЗАХИСТУ ОСОБИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

У статті узагальнено норми нового Кримінального процесуального кодексу України щодо сутності засади невтручання у приватне життя, досліджено кримінально-процесуальні гарантії невтручання у приватне життя та розкрито процесуальні механізми обмеження права на приватне життя в кримінальному провадженні.

Ключові слова: засада невтручання у приватне життя, учасники кримінального провадження, кримінально-процесуальні гарантії, обмеження конституційних прав, органи досудового розслідування.

19 листопада 2012 року набирає чинності новий Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – новий КПК України) [1]. Загалом його прийняття є значним внеском у практичну реалізацію судово-правової реформи, яка проводиться в країні. Прийняття та введення в дію цього кодексу, при певній критиці, якій піддаються його розробники, виправдано вже тим, що безпосередньо повинні запрацювати чимало нових конституційних положень, що гарантують захист прав і свобод особи.

Зокрема, ст. 2 нового КПК України передбачає, що кримінальне судочинство має своїм завданням захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Успішне вирішення завдань кримінального судочинства припускає ретельний системно-правовий аналіз засад кримінального провадження. Усі засади кримінального провадження пов'язані між собою і утворюють єдину систему (глава 2 нового КПК України).

У новому КПК України засади кримінального провадження посідають чільне місце, є фундаментом його побудови. Необхідність їх закріплення полягає в прагненні

суспільства відгородити своїх членів від свавілля осіб, які наділені владними повноваженнями у сфері кримінального провадження. Крім того, будучи першоосною побудови всього кримінального провадження, засади визначають його тип і зміст законності відповідно до тих цілей і завдань, які за задумом законодавця повинні бути досягнуті в результаті кримінально-процесуальної діяльності.

Однією з основних засад кримінального провадження є засада невтручання у приватне життя. Дослідженню даної засади, різних конституційних, процесуальних, тактичних, морально-етичних аспектів забезпечення права людини на приватне життя приділено значну увагу в науковій літературі, зокрема у наукових працях Ю. М. Грошевого, В. Т. Маляренка, В. Д. Берназа, В. М. Тертишника, О. Н. Ярмиша, П. М. Рабиновича, Ю. І. Римаренка, В. С. Сивухіна, Т. М. Москалькової, В. К. Волошина, Т. М. Мирошніченко, М. С. Малєїна та ін. Незважаючи на це, нові завдання, що висувуються перед органами досудового розслідування у кримінальному провадженні, змушують нас повертатися до цієї проблеми. На основі нового кримінального процесуального законодавства України та міжнародних нормативно-правових документів спробуємо визначити сутність та особливості даної засади, конституційного права людини на невтручання у приватне життя та розв'язати завдання щодо з'ясування змісту засади невтручання у приватне життя, розумних винятків з даної засади, визначення кола суб'єктів, права яких можуть бути обмежені у кримінальному провадженні при реалізації цієї засади, виявлення особливостей обмеження конституційних прав людини при проведенні досудового розслідування.

З урахуванням норм нового кримінального процесуального законодавства, міжнародного права щодо допустимості обмеження конституційного права людини на невтручання у приватне життя у кримінальному провадженні, сформульовано нові концептуальні у теоретичному розумінні та важливі для юридичної практики положення і висновки.

Отже, засада невтручання у приватне життя є формою втілення у кримінальне процесуальне законодавство положень статей 32 Конституції України, а також узгоджується із ст. 17 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, ст. 12 Загальної декларації прав людини.

Відповідно до ст. 15 нового КПК України під час кримінального провадження кожному гарантується невтручання у приватне (особисте і сімейне) життя. Ніхто не може збирати, зберігати, використовувати та поширювати інформацію про приватне життя особи без її згоди, крім випадків, передбачених КПК України. Інформація про приватне життя особи, отримана в порядку, передбаченому КПК, не може бути використана інакше як для виконання завдань кримінального провадження. Кожен, кому наданий доступ до інформації про приватне життя, зобов'язаний запобігати розголошенню такої інформації.

Формулюючи цю засаду, законодавець виходить з того, що кожна людина унікальна, індивідуальна, є суб'єктом великої кількості неформальних зв'язків, носієм приватних інтересів, що є її особистою справою. Держава надає можливості особі контролювати інформацію про себе, про членів своєї сім'ї та родину, не допускати розголошення відомостей особистого, сімейного характеру, а в разі необхідності припинити розголос небажаної інформації, тобто певною мірою бути незалежною щодо інших людей, їх колективів, суспільства і держави загалом.

Європейський суд з прав людини у своїх рішеннях зазначав, що поняття «приватного життя» охоплює: фізичну та психічну цілісність людини; деякі аспекти її фізичного та соціального «я», зокрема гендерну ідентифікацію, ім'я та сексуальну орієнтацію, статеве життя; право на особистий розвиток і право людини налагоджувати й розвивати стосунки з іншими людьми та зовнішнім світом; право людини будувати своє життя в обраний нею спосіб; право на доступ до персональної інформації, що має визначальний

характер для особи, та визначення правового статусу особи, право на приватний простір і т. ін. Тобто приватне життя включає в себе різні сфери буття людини, зокрема фізичну, просторову, комунікативну та інформаційну, які у літературі також розглядаються як основні складові права на повагу до приватного життя [2, с. 10].

З метою недопущення розголошення конфіденційної інформації про приватне життя людини відповідні закони, що регламентують діяльність правоохоронних органів, інших служб, установ, організацій, містять положення про заборону поширення відомостей щодо особистого життя людини (наприклад, ч. 1 ст. 5 Закону України «Про Службу безпеки України», ч. 3 ст. 5 Закону України «Про міліцію» тощо).

Громадяни звертаються за юридичною допомогою до адвоката і при цьому нерідко повідомляють відомості особистого, інтимного характеру. Чинне законодавство вимагає збереження в таємниці всіх повідомлених адвокату відомостей. Згідно з ч. 2 п. 2 ст. 21 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокату забороняється без згоди клієнта розголошувати відомості, що становлять адвокатську таємницю, використовувати їх у своїх інтересах або інтересах третіх осіб.

Працівникам нотаріальних контор у зв'язку з їх діяльністю також стають відомі відомості про особисте життя громадян (зміст заповітів, актів дарування майна тощо). Ці відомості повинні зберігатися в таємниці. Дотримання таємниці нотаріальних дій є обов'язком нотаріусів та інших посадових осіб, які здійснюють нотаріальні дії. Це передбачено Законом України «Про нотаріат» (статті 5, 6, 8). Довідки про нотаріальні дії та документи видаються лише громадянам та юридичним особам, за дорученням яких або щодо яких здійснювалися нотаріальні дії, і лише на письмову вимогу суду, прокуратури, органів досудового розслідування у зв'язку з кримінальними, цивільними або господарськими справами, що знаходяться в їх провадженні.

Не підлягають розголошенню акти реєстрації цивільного стану. До сфери особистого життя громадян належить також таємниця усиновлення (статті 226-231 Сімейного кодексу України), право на публікацію або надання гласності в іншому вигляді власних творів, право на своє зображення і запис свого голосу.

Відповідно до ст. 10 Закону України «Про звернення громадян» не допускаються розголо-

шення одержаних із звернень відомостей про особисте життя громадян без їх згоди, розголошення іншої інформації, якщо це ущемляє права і законні інтереси громадян.

Отже, чим надійніше охорона приватного життя, тим вище рівень законності в країні. Від того, наскільки гарантовано збереження таємниць приватного життя, як глибоко держава може проникати в зміст даних таємниць і які підстави для цього необхідні, залежить ступінь свободи особи в державі.

Загалом відповідно до ст. 32 Конституції України право на захист від втручання в особисте і сімейне життя гарантується конституційними нормами, згідно з якими:

1) не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди. Винятком є випадки, передбачені законом, але вони обмежуються лише інтересами національної безпеки, економічного добробуту та прав людини. Зазначимо, що за порушення зазначених вимог Конституції України передбачено юридичну відповідальність. Так, ст. 182 КК України прямо передбачає кримінальну відповідальність за порушення недоторканності приватного життя, зокрема за незаконне збирання, зберігання, використання, знищення, поширення конфіденційної інформації про особу або незаконну зміну такої інформації. Крім того, певними гарантіями зазначеного права є статті 163, 168, 359 КК України та інші);

2) кожний громадянин має право ознайомлюватися в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, установах і організаціях з відомостями про себе. Виняток становлять випадки, коли такі відомості є державною або іншою захищеною законом таємницею. Як приклад, у статтях 9, 10 Закону України «Про інформацію» передбачено, що громадяни мають право звертатися до зазначених органів із запитом щодо надання будь-якого офіційного документа, який стосується їх особисто. Органи законодавчої, виконавчої та судової влади України, їх посадові особи зобов'язані надавати запитувачеві відповідну інформацію, якщо вона не є державною або іншою захищеною законом таємницею. Не підлягають обов'язковому наданню особам для ознайомлення за їх інформаційними запитами офіційні документи, які поряд з відомостями про них містять у собі: інформацію, визнану в установлен-

ному порядку державною таємницею; конфіденційну інформацію, тобто відомості, які перебувають у володінні, користуванні або розпорядженні окремих фізичних чи юридичних осіб і поширюються за їх бажанням відповідно до передбачених ними умов (комерційна, банківська таємниця тощо); інформацію, що стосується особистого життя інших громадян; деякі інші види інформації;

3) кожному гарантується судовий захист права спростовувати недостовірну інформацію про себе і членів своєї сім'ї та права вимагати вилучення будь-якої інформації;

4) кожному гарантується право на відшкодування матеріальної і моральної шкоди, завданої збиранням, зберіганням, використанням та поширенням недостовірної інформації про себе і членів своєї сім'ї.

Суб'єктами права на невтручання у приватне життя в кримінальному провадженні переважно є особи, які мають та обстоюють власні інтереси – підозрюваний, обвинувачений (ст. 42 КПК України), потерпілий (ст. 55 КПК України). Тому на вказаних осіб повністю розповсюджуються гарантії, передбачені Конституцією та КПК України, що не допускають розголошення дефектів фізичного або психічного розвитку, виявлених при експертизі та освідуванні; розголошення змісту особистих паперів, щоденників, листування; втручання в житло без законних підстав; розголошення таємниць, довірених адвокатам, нотаріусу, медичному працівнику, священнослужителю, журналісту – з приводу того, що їм довірено або стало відомо під час виконання професійної діяльності.

Як вже зазначалось, Конституція, закони, підзаконні нормативні акти України, міжнародні акти переслідують мету перешкодити розповсюдженню інформації про приватне життя особи, крім випадків, передбачених законом. Відповідно до нового кримінального процесуального законодавства України отримання відомостей про приватне життя особи допускається в кримінальному провадженні. При цьому в цій сфері можливі такі правообмеження: 1) аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК України); 2) зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК України); 3) зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК України); 4) обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи; 5) спо-

стереження за особою (ст. 269 КПК України); б) аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270 КПК України). Усе це пов'язане із запобіганням чи припиненням злочину, безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються в учиненні злочину, з'ясуванням істини у кримінальному провадженні.

Ряд підстав, за яких допускається збирання певних відомостей про людину, без її згоди, установлено законами України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживання ними», «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» та іншими.

Відповідно до Рекомендації № R (87) 15, схваленої Комітетом Міністрів для держав-членів Ради Європи 17 вересня 1987 року «Щодо співробітництва поліції і захисту персональних даних у секторі поліції», збір персональних даних у цілях поліції повинен обмежуватися тією мірою, якою необхідно для відвернення реальної небезпеки чи припинення кримінального правопорушення особливого характеру [3, с. 58, 59].

Удаючись до розкриття або захисту таємниць приватного життя у кримінальному провадженні законодавець використовує метод зважування цінностей і побудови системи пріоритетів, діючи за принципом крайньої необхідності: приноситься в жертву менша соціальна цінність ради збереження більшої цінності. Сьогодні, на жаль, рівень злочинності в Україні знову пішов вгору. Так, у 2010 році зареєстрували 505 371 злочин, а в 2011 році вже 520 518 [4]. У 2012 році їх може бути ще більше. Тому для розкриття злочинів та встановлення осіб, які їх вчиняють право на приватне життя може бути обмежене у випадках, передбачених законом.

Нещодавно у ЗМІ з'явилася інформація, що Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України розробила зміни до профільного закону «Про телекомунікації». Його основна ідея полягає в тому, щоб ввести обов'язкові договірні стосунки при покупці абонентами SIM-карт у мобільних операторів. Таким чином, чиновники збираються допомогти правоохоронним органам збирати інформацію про користувачів. На мою думку передбачених у главі 20-21 КПК України слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій достатньо для того, щоб досягнути завдань кримінального судочинства. Запровадження ж

продажу сім-карт до мобільних телефонів лише за паспортом є суттєвим обмеженням приватного життя користувачів мобільного зв'язку. Якщо вони будуть ухвалені, представники слідчих та оперативних підрозділів зможуть легко знайти або зібрати досьє на людину, яка зареєстрована як власник певної сім-картки, оскільки кожен номер ідентифікуватиметься з паспортними даними та податковим номером власника. Є. Захаров на мою думку, слушно зазначив, що спроби «паспортизувати» різні операції в Європі та США провалилися ще 30 років тому і що Україна не повинна повторювати практику Росії, Білорусі та Узбекистану, у яких для купівлі SIM-карти, реєстрування електронної пошти вимагаються паспортні дані [5].

Новий КПК України містить певні гарантії невтручання у приватне життя, визначаючи, зокрема, правила, згідно з якими: допускається закритий судовий розгляд з метою запобігання розголошенню відомостей про особисте чи сімейне життя осіб, які беруть участь у провадженні (ст. 27 КПК України); у разі якщо прокурор має намір використати під час судового розгляду як доказ інформацію, отриману внаслідок втручання у приватне спілкування, або певний її фрагмент, він зобов'язаний забезпечити збереження всієї інформації або доручити слідчому забезпечити збереження (ст. 259 КПК України); кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення може бути розпочате слідчим, прокурором лише на підставі заяви потерпілого (гл. 36 КПК України); з матеріалами кримінального провадження закон дозволяє ознайомлюватися лише учасникам судового провадження (ст. 317 КПК України).

До заходів, які слідчий, прокурор має право застосувати з метою збереження таємниці приватного життя, належать, насамперед, попередження осіб, яким стали відомі відомості досудового розслідування, у зв'язку з участю в ньому, про їх обов'язок не розголошувати такі відомості без його дозволу (ст. 222 КПК України). У разі порушення припису законодавця винні несуть відповідальність за ст. 387 КК України.

Моральним і законним є збирання лише тих доказів, які стосуються розслідування конкретного кримінального правопорушення. Таким чином, не слід фіксувати в протоколах слідчих (розшукових) чи негласних слідчих (розшукових) дій інформацію, яка стосується приватного життя громадян, його подробиць, якщо це не належить до

обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні.

Отже, прийняття нового КПК України є історичною подією. Зроблено ще один крок на шляху складної правової реформи. Проте такі питання, який слід залишити в історії новий кодекс, яким чином буде застосовуватись на практиці, яким чином буде захищатись особа, суспільство від кримінальних правопорушень, як буде реально здійснюватись охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, залишаються відкритими.

Література

1. *Кримінальний* процесуальний кодекс України. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України» станом на 22 травня 2012 р.: (відповідає офіц. текстові). – К.: Алерта, 2012. – 304 с.

В. В. Назаров

Принцип невмешательства в частную жизнь как способ для защиты лица в уголовном процессе.

В статье обобщены нормы нового Уголовного процессуального кодекса Украины относительно сущности принципа невмешательства в частную жизнь, исследованы уголовно-процессуальные гарантии невмешательства в частную жизнь, раскрываются процессуальные механизмы ограничения права на частную жизнь в уголовном производстве.

V. V. Nazarov

The principle of non-interference in private life as a way to protect your face in the criminal process.

The article summarized the rules of the new Criminal Procedure Code of Ukraine regarding the essence of the principles of non-interference in private life, studied criminal procedural guarantees of non-interference in private life revealed procedural mechanisms for limiting the right to privacy in the criminal proceedings.

2. *Волошина В.К.* Визначення принципу невтручання у приватне життя особи та його зміст у стадії досудового розслідування / В.К. Волошина // Гуманізація у сфері кримінальної юстиції: сучасний стан та перспективи розвитку. – О.: Фенікс, 2011. – 108 с.

3. *Пазюк А.В.* Захист прав громадян у зв'язку з обробкою персональних даних у правоохоронній діяльності: європейські стандарти і Україна / А.В. Пазюк. – К.: МГО Прайвесі Юкрейн, 2001. – 258 с.

4. *Украина* криминальная: от царя и Сталина до независимости и наших дней – в цифрах и фактах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://cripo.com.ua/?sect_id=3&aid=141565

5. *SIM-карти* хочуть продавати лише за паспортом [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zaxid.net/home/showSingleNews.do?objectId=1264171>